

*др Павле Николић,
редовни професор Правној факултету у Београду*

ИДЕЈА ПОДЕЛЕ ВЛАСТИ У СРПСКИМ УСТАВИМА

I. Као после свих револуција у свету, тако се и у Србији с почетка XIX века, после првог и другог устанка, поставио проблем организовања нове власти. Наиме, у процесу стварања српске државе, тј. у процесу ослобађања од турске доминације и стицања све шире аутономије у односу на Порту, а који је и довео преко Султановог Хатишерифа од 1830. до дефинитивног међународног признања пуне државности Србије на Берлинском конгресу, организација власти била је у жижи интересовања, предмет сукобљавања и борбе између појединаца, група, слојева и класа.

Конституисање српске националне државе и организовање нове власти показало је, као и увек и свуда, да организација власти није техничко питање, већ инструмент решавања класних и других односа у друштву. Самим тим и принципи поделе и јединства власти, као и облици њиховог испољавања, у Србији с почетка XIX века (и касније) били су у функцији решавања класних односа и успостављања и развоја поретка који је одговарао владајућим снагама друштва.

Отуда, у првим деценијама XIX века, у условима још увек преовлађујућих феудалних односа, једино се и могао успоставити систем недемократског јединства власти у виду деспотизма, олигархије и сл. Међутим, српски устанци као, како је у теорији речено, „сељачко-кметовска револуција“ (по свом носиоцу) односно „својеврсна буржоаско-демократска револуција“ (по својој садржини и историјском смислу) несумњиво су раскрчили и утрли пут настанку и развоју капитализма у Србији и буржоазије као нове класе. Тиме су постали актуелни захтеви за ограничење и рушење апсолутизма владоца, односно захтеви за права и слободе, за суверенитет народа, за демократију и слично, без обзира на то како су у Србији ти захтеви у конкретним историјским околностима били формулисани. Истовремено, то ставља — у домену организације власти — у жижу актуелности и само начело поделе власти.

Прокламовање начела поделе власти у периоду који означава почетак уставности у Србији имало је значење признања народа као субјекта у држави и његовог представничког тела као фактора у процесу вршења власти. Тако је истицање захтева за поделу власти и покушаји његовог остварења, представљало прогресиван чин који је у уставност која се рађала у младој српској држави уносио значајан елемент демократизма тадашњих развијених модерних држава. Касније, на крају овог периода (крај XIX и почетак XX века), дошло је, разуме се, до изражаја право значење које ово начело има у буржоаско-демократским државама.

II. Већина српских устава донетих током XIX века и у првим годинама XX века су на више или мање отворен, неки и на недоречени начин, прокламовали начело поделе власти или се, бар, њим инспирисали. Међутим, укидање једног и доношење другог устава није значило учвршћивање и последније спровођење овог принципа. То није био један усходан и континуелан пут његовог развоја и јачања. Напротив, тај пут карактеришу успони и падови, застоји и враћања, што је зависило од многих чинилаца, а нарочито од односа класних и других друштвених снага, касније и политичких странака, од моћи и утицаја појединаца.

Ако је тачно да се Сретењски устав (1835) инспирисао идејом поделе власти, тачно је и то да је у њеној реализацији драстично одступио од њене суштине. То поготово важи за Турски устав (1838) који је, практично, негирао поделу власти. Устав од 1869. је формално прокламовао поделу власти, да би Уставом од 1888. ово начело било и спроведено у обли-

ку једног веродостојнијег парламентарног система. Ако је, међутим, октроисани Устав од 1901. значи поновно одбацивање идеје о подели власти, Устав од 1903. је представљао њену реafirмацију.

III. Тако је идеја поделе власти, која је већ увелико постала аксиом грађанске политичке и правне теорије и основни принцип организације модерне државе тога доба, била дефинитивно прихваћена и уграђена у механизам српске државе.

Идеја поделе власти је једна од идеја и елемената уставности која је допринела да се млада српска држава сврста у ред модерних држава на прелазу из XIX у XX век. Она је то постигла непуно столеће од ослобођења од турског ропства и збацивања феудалног јарма. У XX век српска држава је крочила са развијеном државношћу и уставношћу, са начелима и идејама модерне буржоаско-демократске државе. Међу тим идејама и начелима је било начело поделе власти за које је Декларација права човека и грађанина од 1789. рекла да ако њега нема, онда то друштво нема ни устав.